

Füsti-Molnár Szilveszter

Szemponatok az *ecclesia semper reformanda* elvének érvényesítéséhez a Magyarországi Református Egyházban, különös tekintettel Kálvin teológiájára

Bevezetés

Minden közösség, így az egyház és egy felekezet számára is elengedhetetlenül fontos, hogy tisztában legyen azokkal a meghatározó tulajdonságokkal, amelyek identitásának alkotó elemeit képezik. Olyan igazság ez, amely minden korra igaz. Ma nagyon sokféle tendencia érvényesül. Különösen is érdekes, hogy ezekben a folyamatokban nemegyszer egymással ellentétes erőkről beszélhetünk. Ha csak egy rövid pillanatfelvételnél akarnánk értékelni a jelent, akkor mondanivalónkat azonnal a válság, a kilátástalanság, a magány, a közöny és az értékrelativizmus gondolatai köré csoportosítanánk. Folyamatosan beszűkülő jövőképünk elveszíti a felelősség-hordozásnak azt a dimenzióját, amellyel a jelen cselekvését radikálisan más irányba terelhetnék. Számos ponton érzékelhetjük tradícióink krízisét is. Éppen ezeknek a főbb vonalakban meghatározott tendenciáknak az ellenhatásaként egyre nő az igény a hagyományos értékekre, a közösség különböző formáira. Azonban életünk alapvetően a negatív tendenciák szerint is berendezett, így időnk és életterünk szinte már rutinosan annak a kontextusnak a szabályait követi, amellyel szemben valami mást szeretnénk. Tapasztalataink ebből a világból valók, ahol otthonosan mozgunk, de soha sem érezhetjük benne igazán otthon magunkat. Gondolkodásunk végletesen racionalizálódott, elveszítve ezzel az életnek azt a titokzatosságát, amely gátat szabhat a gátlástalan kíváncsiságnak, és nemegyszer tűnik úgy, hogy szép lassan az irracionális hit terei is felszámolásra kerülnek. A modern korról párhuzamosan kibontakozó szekularizációt követően nem kevesen kongatták a vallások vészharangjait.¹ Aztán amikor a modern kor bealkonyodott, és felváltotta valami más, amelyet jobb híján posztmodern időszaknak nevezünk, egyre

¹ Harvey Cox: *The Secular City: Secularization and Urbanization in Theological Perspective*, Collier Books (1965),

inkább megbizonyosodhattunk a vallások maradandóságáról.² Peter Berger egyenesen a szekularizációs folyamatok megfordulásáról beszél (deszekularizáció), és az 1990-es évek vallásszociológiai felméréseire támaszkodva megdönteni véli azt a masszívnak hitt hipotézist, amiben a modernség és a szekularizáció elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Sőt, a vallás egészen jól megfér a modernizáció bizonyos formáival.³ Számos ponton azonban mégis olyan mértékű transzformációval is számolnunk kell, amely sokszor belső ellentmondásokhoz vezet a vallások bizonyos formáinak a megélésénél.

Az évfordulók - így különösen a mostani Kálvin év is - megfelelő alkalmat teremthetnek a helyzetértékelésre és azon belül bizonyos aspektusok kidomborítására. Az emlékezés egyben életre hívja a szembesülést. Vizonyítási pontokat kereshetünk a szembesülés különböző rétegeinél, ahol jelentőséget kell kapniuk a hangsúlyos kérdések megfogalmazásának, amelyek alapján lelepleződhet a valóság. A közel félezer éves református tradícióban mi az, ami még ma is érvényre juttatható? Mi az a belső dinamizmus, ami ébren tartja a református lelkiséget? Miben és hogyan járul a református hit az egyház hitéhez: az egy, szent, egyetemes és apostoli egyházéhoz? Érezzük-e ezekben és az ezekhez hasonló kérdésekben református közösségeink felelősségét és saját, egyéni felelősségünket? Ismerjük-e a valós helyzetünket? Komolyan vesszük-e saját magunkat? Komolyan vesszük-e azt a bizonyosítást, amelyet a református hit mindig a Szentírás normájához kíván mérni? Gondolataink fókuszába az *ecclesia reformata, ecclesia semper reformanda est secundum Verbi Dei* (az egyház reformált, mert szüntelenül reformálnia kell Isten igéjének megfelelően) alapelvét állítjuk, amely igaz, hogy nem a reformáció felfedezése, de a reformációnak egyik legfőbb meghatározottsága.

Félreértések az *ecclesia reformata, semper reformanda* elvével összefüggésben

Érdemes tisztázni, hogy milyen alapvető félreértéseket kell elkerülnünk az *ecclesia reformata, semper reformanda* elvével kapcsolatban, hogy valóban a reformáció teológiájának megfelelően bontsuk ki értelmét.

- a) Számos összefüggésben hallottuk és halljuk az egyház megreformálásának szükségességét, ahol a nézetkülönbségeket erősítjük, és az esetek zömével saját álláspontunk igazolásának szolgálatába állítjuk ezt a kifejezést. Sőt, sokszor fordítjuk azok ellen, akik tőlünk eltérő módon

² Nem sokkal később Harvey már a vallások helyzetét jellemzi és elemzi a szekularizált világban (városban). Harvey Cox: *Religion in the Secular City: Toward a Postmodern Theology*, Simon & Schuster, 1985. Harvey Cox, Arvind Sharma (edt.): *Religion in a Secular City: Essays in Honor of Harvey Cox*, Trinity Press, 2001.

³ Peter Berger: *The Sacred Canopy*, New York, 1969. és Peter Berger (edt.): *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Eerdmans, Grand Rapids Michigan, 1999; protestáns vonatkozásban lásd különösen is a 3. fejezetet: David Martin, *The Evangelical Protestant Upsurge and its Politics Implications*, 37-50.

- gondolkoznak a református családon belül. Számos szakadásnak ez a félreértés áll a háttérében.
- b) Másik jelentős félreértés, amikor azt gondoljuk, hogy az egyház megreformálhatja önmagát. Ez a lehetőség általában az idézett alapelv félrefordításából és félreértéséből fakadhat: „reformált és mindig reformáló egyház”. Ebben az esetben az emberi elképzelések és erőfeszítések olyan nagyraértékelésével találkozhatunk, amelyek elégséges garanciának tüntetik fel magukat minden változással összefüggésben.
 - c) Jelentős félreértést okozhat, ha a fiatalabb nemzedék azt gondolja, hogy neki az előző nemzedékhez képest kell forradalmian újat nyújtania.
 - d) Vérmérséklettől függően valamifajta konzervativizmust, sőt fundamentalizmust is érthetnénk alatta, amely elutasít minden kezdeményezést, és csak a múltat kívánja restaurálni. Ennek az ellenkezőjét is érthetnénk alatta, amikor is a liberalizmus zászlaját magasra tartva, a haladás és fejlődés hívószavait hangoztatva kívánnánk szakítani a múlttal.
 - e) Egyháztanilag nézve a legnagyobb félreértések egyike az lehet, amikor a református egyházon kívül más keresztyén felekezetek létét nem tekintjük igazán legitimnek.
 - f) Félreértést jelenthet a lokalitás és az univerzalitás ekkleziológiai összefüggéseinek megértésénél. Jelentős hangsúly kerül a helyi gyülekezetekre, egyházakra. Egyfelől az egyház szolgálata iránti felelősséget mélyítheti a *semper reformanda* elvének megfelelően, mindemellett számtalanszor tapasztaljuk, hogy hiányzik a szükséges kapcsolat és szolidaritás az egyház egészével - akár nemzeti, akár szélesebb nemzetközi perspektívákban.
 - g) A *semper reformanda* elvének rossz értelmezése és alkalmazása könnyen teremthet olyan illúziót, amelyben a hiányosságok teljesen a háttérbe szorulnak, mondván, ezek pusztán ideiglenesek, hiszen a folyamatos reformáció során úgymint korrigálhatók.
 - h) Félreértések sorozatát adhatja, hogy a *semper reformanda* elvében, az *ecclesia* szót szociológiai kategóriaként értelmezzük, nem pedig *krisztológiai* fogalomként.

Ennek a néhány félreértésnek az említése is jól illusztrálja a református hagyományon belül azokat az egymásnak feszülő jellegzetességeket, amelyek a tradíció sajátosságává váltak. Egyik ilyen kettősség az egyház egysége iránt érzett felelősség és elkötelezettség, amely sok esetben a lelki igény területén is komolyan jelenlevő meghatározottság, míg másfelől a szakadásra való hajlam különösen is erős kontrasztként árnyékolja be a református közösségek egyházké-

pét. Mára már közel 750 féle református egyház adatait ismerjük a világ majdnem minden országából.⁴

Másik jellemző ellentmondásként merülhet fel az Isten üzenetének átadása, amelynek központi szerepe van a református felekezeten belül, másfelől azonban számtalan esetben nagyon hiányos az egyházak közötti kommunikáció és együttműködés, valamint a közös bizonyágtétel is meglehetősen zavaros. A különbségekből és az ellentmondásokból következően egyre fokozódik az egyetértés (*consensus ecclesiae*) hiánya, amit olykor csak növel a közösségeken elhatalmasodó közöny is.

Arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a magyarországi helyzetben a református egyház helyzete sajátos tendenciákat mutat a világ reformátusságával szemben. Tagoltsága pusztán történelmi okokra vezethető vissza, amelyek során az utódállamokba került református egyházaknak meg kellett szakítaniuk egyházi kapcsolataikat a Magyarországi Református Egyházzal. A különböző egységtörekvések és zsinati deklarációk állhatnak egyházi, alkotmányos, szervezeti alapokon. Ez önmagában azonban sohasem jelent garanciát arra, amit a *koinonia* és a *communio*, a közös jóban való részesedés-ként élhetünk meg az istentiszteleti és sákramentális közösségekben.⁵

A 16. századi református ekkléziológia nagyon világosan mondta el álláspontját. A II. Helvét Hitvallás XVII. részének 1-4. pontja a Szentírással igazolja, hogy Isten egyháza mint egyetemes, egyetlen és oszthatatlan rend áll a földön az emberek üdvösségéért. Isten Fia sereget gyűjt. Bizonyosságát adja továbbá, hogy 1) térben és időben csak egy közönséges anyaszentegyházról akar tudni; 2) kijelenti, hogy a földön hadakozó egyház (*ecclesia militans*) sok részegyházból áll, amelyek mind az egy anyaszentegyház egységébe tartoznak; 3) végül pedig az egyház egységét nem a külső szertartásokban, törvényekben és rendtartásokban keresi, hanem az *egyetemes keresztyén hit igazságában és egységében*.⁶

A Heidelbergi Kátében ugyanez a bizonyosság szólal meg, és pedig az igazolást nem igénylő evidencia erejével. Az egyház létéből indul ki: „Mit hiszel az anyaszentegyházról?”⁷

A II. Helvét Hitvallás ekklézológiája szintén ennek a szemléletnek ad teret, ami gyakorlatilag az Újszövetség korának egyházától⁸ az ókori keresztyénségen át⁹ a reformáción keresztül egészen napjainkig meghatározó, ami a *sokféleségben érvényesülő egység*. Nagy Barna így ír erről a II. Helvét Hitvalláshoz

⁴ vö.: Jean Jaques Bauswein, Lukas Vischer: *Reformed Family Worldwide*, Eerdmans, Grand Rapids, 1999. ld. még Lukas Vischer: *A világot átfogó református család*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1-16.

⁵ vö.: Szűcs Ferenc: *“Egyház és egyházak – Az egyetemes Magyar Református Zsinat és a Magyar Református Világszövetség kérdései”*, in: Tükör által homályosan, THÉMA, 127-143, 139

⁶ vö.: II. Helvét Hitvallás 17. fejezete.

⁷ Heidelbergi Káté 54. kérdés és felelet.

⁸ Ld.: Oscar Culmann: *“The Plurality of the Gospels as a Theological Problem of Antiquity”*, in *The Early Church*, London, 1956, 390., kiemelés Szűcs: *im*, 128.

⁹ Patout Burns: *“Establishing Unity in Diversity”*, in: *Perspectives in Religious Studies* 32 (winter 2005), 381-399.

készített bevezető tanulmányában: „Az egyházi hitvallás csakis az egyház: az egy ’közönséges keresztyén anyaszentegyház’ ügyét akarhatja szolgálni, és az igaz és tiszta keresztyén hit igazságait megszólítani. Csak azt keresheti, ami az egyetemes érvényű krisztusi igazság, ami tehát katolikus dogma”.¹⁰ A rész és az egész viszonya tehát tartalmi kérdés és nem szervezeti, ugyanakkor hierarchikus probléma. Ebben az összefüggésben az egyház és annak jelei (*nota ecclesia*) mindig Krisztus jelenlétéhez kötött, így sohasem mennyiségi kérdés, hanem a minőségé és az identitásé.¹¹

Ezeknek a felismeréseknek a keretében kívánjuk az *ecclesia reformata, semper reformanda* elvét érvényesíteni az ekkleziológia klasszikus témakörében a kálvini értelmezésnek megfelelően, különösen is szem előtt tartva a korábban felsorolt félreértések lehetőségét. Egyben hangsúlyozni kívánjuk, hogy az *ecclesia reformata, semper reformanda* elve mindig az éppen aktuális kontextus, a történeti, társadalmi, politikai, szociális és kulturális valóságban vár érvényesülésre.

Una ecclesia – Ecclesia reformata

Az ekkleziasztikai egotizmus félrevezető diadala és a teljes cinizmus veszélyei ellenére is egyházi közösségeinkben jelen van a sóvárgás az egyháznak mint Krisztus testének olyan meghatározása és megélése után a világban, amely során elkerülhetjük a végletek nem kívánt örvényeit, amelyeket hol saját magunk, hol pedig mások kavarnak az egyház körül. A félreértésekben már utaltunk a *református* kifejezés nem megfelelő használatára és az ebből fakadó téves következtetésekre. Az egyház, amely reformátusnak vallja magát, olyan megújulásról tesz bizonyosságot, amely a Szentlélek megújító erejének és munkájának a következménye. Érdemes figyelmünket az *egyház* reformátor-teológiai meghatározására irányítanunk, különösen is Kálvin értelmezésének megfelelően, ahogyan azt az *Institutió IV.* könyvében élénk tárja:

Kezdem pedig az egyházzal: amelynek kebelén akarja Isten gyűjteni fiait, nem csak azért, hogy annak a segítségét és szolgálatát vegyék igénybe addig, míg csecsemők és gyermekek, hanem hogy az egyház az ő anyai gondozásával igazgassa őket, míg fel nem serdülnek s míg végre hitüknek célját el nem érik. Ezt a két dolgot ugyanis, mivel Isten összekötötte, szétválasztani nem szabad [Mk 10, 9], úgy hogy akiknek Isten az atyjuk, azoknak az egyház legyen az anyjuk...¹²

Kálvin egyházzal alkotott teológiai meghatározása független attól az averziótól, ami a Rómával való vitából fakadhatna. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Cyprianusra, a harmadik századi karthágói püspökre való utalás az idé-

¹⁰ Nagy Barna: „Bevezetés a II. Helvét Hitvalláshoz”, in: A MRE Hitvallásos Iratai, Budapest, 1996., kiemelés Szűcs: *i.m.*, 134.

¹¹ Vö. Szűcs: *i.m.*, 127-132.

¹² Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere* (1559-es kiadás nyomán), Pápa, 1910, iv. 1. 1, 295-296. (További utalásokat lásd az *Inst.* rövidítésnek megfelelően)

zet utolsó mondatában. Minden lelkiismeretfurdalás nélkül teszi ezt meg magasan szárnyaló meghatározásában az *ecclesia*-ra tekintettel.

Nem menekül a választottak számára készített *láthatatlan egyház* kecsegtető megoldásokat kínáló értelmezése mögé, hanem az egyház valóságát kiterjeszti - a *Credo*-nak megfelelően - a *látható* és a *láthatatlan*, vagyis Isten választottainak és megdicsőült szentjeinek az egyházára is.¹³ Az elhívottak Krisztusban egyesülnek (Ef 1, 22-23). Amennyiben az egy fejtől függenek, együtt növekednek az egy testben, egybeilleszkedve (Ef 4, 16), mint ugyanannak a testnek a tagjai (Róm 12, 5; 1Kor 10, 7; 12, 12, 27). Igazán eggyé azok válnak, akik egy hitben, reményben, egy szeretetben és ugyanabban az isteni Lélekben élnek. Ők ezért nem csak az örök életnek ugyanarra az örökségére vannak elhíva, hanem arra is, hogy közösségük legyen az egy Istennel és Krisztussal (Ef 5, 30).¹⁴

Kálvin egyházra vonatkozó meghatározásának röviden ezek a legfőbb pontjai. Mindezek következtében nagy veszélyt jelent elhagyni az *egy, szent, katolikus* egyházat, mert nem csak az egyháztól szakadunk el, hanem ezzel együtt Istent és Krisztust is megtagadjuk.¹⁵

Kálvin teológiai meghatározását különösen érdemes fontossá tenni a mai kor számára akár a Magyarországi Református Egyházra nézve is. Mélyen elgondolkodtató a jelenlegi egyházzól alkotott közfelfogásunk. Nagyon találó, és a mi viszonyainkra is ráillik Harvey megállapítása, nevezetesen hogy mármár ironikus, ahogyan életünket az individualizmus törvényszerűségének megfelelően rendezzük be és közben identitásunk után kutatva még valamilyen homályos és bizonytalan vallási identitást is őrizve, még mindig keresztyéneknek hívjuk magunkat, és mindeközben életünket, melyben az egyéni érdekeinket helyezzük előtérbe, szekuralizáltan éljük. Az Istennel és Krisztussal való kapcsolatunk és az erre építő kapcsolataink egymással már egyáltalán nem meghatározóak.¹⁶ Ennek során az egyházzól alkotott képünk súlyos deformításokat szenved, gyakorlatilag két véglet között őrlődve. Az egyik oldalon van a kultúra, a keresztyénség és társadalom szintézisének véglete, míg a másik oldalon a „tiszták” egyháza mint „Noé bárkájának” a szélsősége. Egyértelmű, hogy az egyház a mai társadalom életében elvesztette privilegizált helyét. Éppen ezért nagy kérdés, hogy milyen kritériumoknak megfelelően fog alakulni az egyház új *modus vivendi*-je. Az egyháznak folyamatosan fel kell tennie önmagára nézve azt a kérdést, hogy miben különbözik más közösségektől és szervezetektől, amelyek nem egyháznak hívják magukat? Ekkleziológiai és ekkleziasztkai felelősségünk abban áll, hogy a megreformált egyházat alapvetően ne a konzervatív vagy liberális gondolkodásnak megfelelően határozzuk meg, hanem annak a *radikalizmusnak* megfelelően, ahogyan ezt a 16. századi reformátori teológia ekkleziológiája is tette, és amelynek jeles példájául szolgál Kálvin egyház-meghatározása is. Amennyiben egyházképünk nem képes meghaladni a szociológiai kategóriákat, úgy a megújulás is korlátozott és fél-

¹³ *Inst.* iv. 1. 2, 296.

¹⁴ *Inst.* iv.1.2, 297. p.

¹⁵ *Inst.* iv. 1.10, 308-309. pp.

¹⁶ Barry A. Harvey: *Another City: An Ecclesiological Primer for a Post-Christian World*, Continuum International Publishing Group, 1999, 2-3. p.

reértett marad. Azért beszélhetünk *megreformált egyházzól*, mert az egyház megújítása nem csupán általunk történik, hanem Isten kezdeményezésére és közbenjárásával. Mi elfogadói lehetünk a Szentlélek munkájának, aki megreformálja az egyházat Isten igéjének megfelelően. Az egyház Isten műve, Szentlelke és igéje hozta létre. Megőrzi és oltalmazza, formálja és szüntelenül reformálja azt. Kálvin ennek félreérthetetlen következményei szerint határozza meg helyünket az egyházban, ahogyan erről az Institutióban olvashatunk:

[...] nincs más út az örök életre, hacsak az nem, hogy mi ennek az anyának a méhében fogantatunk, általa születünk és emlőjén tápláltatunk; hogy ő megtart minket, és irányítása és vezetése által megőríz, míg mi e halandó testtől megszabadítva, az angyalokhoz hasonlók nem leszünk.¹⁷

Chatolica ecclesia - extra ecclesiam nulla salus

Mit is jelent az egyház katolicitása, az, hogy az *egész szerintivel* (*kath' holon*) törődünk? Anthiokiai Ignatius írja le először hogy „bárhol, ahol Jézus Krisztus jelen van, ott van a katolikus egyház”.¹⁸ A keleti ortodox Meyendorff az egyház katolicitását alapvetően két dimenzióban látja érvényesülni. Ez az egyház herezisekkel és a szakadásokkal szemben való meghatározottsága. A herezisekkel való szembenállás az igazság kisajátítását és felkaszabolását, a szakadásoktól való megóvás pedig az egyház közösségén belüli megosztottságot kívánja megfékezni.¹⁹ Az egyház története során nemegyszer elkövette azt a hibát, hogy azt gondolta, az egyház szentsége csak szakadások mentén tartható fent, kijátszva így egymás ellen a *szentség* és a *katolicitás* ekkleziológiai paramétereit. Amikor az *univerzális* egyház témaköréhez érkezünk, az általánosságokon túl semmilyen megfoghatóbb konkrétummal sem vagyunk képesek szolgálni. A szó szoros értelemben csak az Isten tudja, hol található az egyetlen egyház. Márpedig ha Ignatiusnak igaza van, akkor Meyendorff vonalán haladva a keresztyén identitás meghatározó sajátága a katolikus egyházba tartozás, amely minden keresztyén közösségtől megkívánja ennek a katolicitásnak a megélését. Vajon képes lehet-e egy keresztyén közösség létrehozni ezt az egyetemességet szentségre és tökéletességre való törekvéseiben? Bátran egy sorba állíthatjuk a kálvini gondolatokat az előbbi fejtegetéssel, hangsúlyossá téve ezzel Kálvin kiváltképpen is erősen ökumenikus hangvételét. Sadolet bíborosnak írt híres levelében nem kis szenvedélyességgel erősíti meg meggyőződését az egyház egységével és katolicitásával kapcsolatosan:

¹⁷ *Inst.* iv.1.4, 299. p.

¹⁸ Anthiokiai Ignatius: *The Epistle of Ignatius to the Smyrnaeans*, viii. fejezet, in Alexander Roberts, James Donaldson: *The Ante-Nicene Fathers of the Church* (American reprint of the Edinburgh edition), vol.1, Eerdmans, Grand Rapids Michigan, 1993. 90. p.

¹⁹ John Meyendorff: *Catholicity and the Church*, St. Valadimr's Seminary Press, Crestwood, N.Y., 1983. 7-8. p.

Nos, amennyiben egy igazabb meghatározást is elvisel az egyházra vonatkozólag sajátmagáénál, a jövőre nézve mondja azt, hogy az egyház minden szentek közössége, kiterjesztve az egész világra és minden időre, amelyet a tanítás és Krisztus egy lelke köt össze, ápolja és megtartja a hit egységét és a testvéri szövetséget. Az ilyen egyházzal tagadjuk a köztünk lévő nézetkülönbséget és sokkal inkább nagyra becsüljük, mint közös anyánkat, ezért nem kívánunk egyebet, mint az ő kebelében megmaradni.²⁰

Kálvin különösen is nagy hangsúlyt fektetett az egyházi szolgálatra, amiben nyilvánvalóvá válhatnak Isten egyháznak adott ajándékai csakúgy, mint a Szentlélek jelenléte az egyházban. Ezt írja az Institutióban:

Így megy végbe a szentek megújítása; így épül fel Krisztus teste [Ef. 4, 12]; így növekedünk mindenestől fogva abban, aki a fő [Ef. 4, 15], így olvadunk egybe egymás közt; és így jutunk mindannyian a Krisztus egységére, ha tiszteletben tartjuk a kijelentéseket, ha befogadjuk az apostolokat és nem vetjük meg a nekünk tulajdonított tudományt.²¹

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy - Kálvin tanításaiban is - a keresztyén egység egyszerre ajándék és feladat is. A fenti kálvini idézet ezt az egységet Jézus Krisztusban való részesedésünk valóságaként tartja elérhetőnek. Ennek a meggyőződésnek és a Jézus Krisztusban elnyerhető egység utáni vágyakozásnak ad hangot, amit az Institutio negyedik könyvének címében is előre jelez (*Az igaz egyházzal, amellyel egységben kell élnünk, mivel minden istenfélő embernek anyja.*²²).

Kálvin fájdalmasan látja a Krisztus egyházának megosztottságát nem csak római katolikus és protestáns vonatkozásban, hanem a protestáns egyházak között is.²³ A szakadások különösen is az egyes gyülekezetekre nézve válnak igazán problematikusá, amelyek az egész egyház egységének a mikrokozmoszai. Ennek összefüggésében Kálvin kiváltképpen is hangsúlyosan fogalmaz az efézusi levélhez írt kommentárjában:

[...] nem érhetjük el az örökéletet a kölcsönös harmóniában élés nélkül ebben a világban. Istennek hangja egy, aki mindenkit hív, hogy ugyanannak a hitnek az egyetértésével [*fidei consensu*] egyesüljenek és tanuljanak meg segíteni egymásnak. Ha csak ez az egy gondolat vesz lakozást a mi értelmünkben, és ez a törvény [*legem*], hogy az Isten gyermekei között ne legyen több ellenkezés, mert a Mennyek Országa nem osztható részekre, akkor megnyíval inkább kell óvatosnak lennünk az egymás iránti kedvesség ápolásában! Mennyivel inkább utálnunk kell minden viszályko-

²⁰ Reply to Sadolet, *Calvin: Theological Treaties*, ford. és kiadja J. K. S. Reid. Library of Christian Classics, Vol. XXII. Westminster, Philadelphia, 231. p.

²¹ *Inst.* iv. 3. 2, 339. p.

²² *Inst.* iv. 1. 1, 295. p.

²³ vö.: T. H. L. Parker: „Calvin the Ecumenical Churchman”, in *Portrait of Calvin*, SCM Press, London, 1954, 106kk. p.

dást, mert ha pontosan fejezzük ki, hogy mindazok, akik elkülönülnek az ő testvéereiktől, azok elidegenítik magukat a Mennyei Országától.²⁴

Kálvin a fenti magyarázatában a Mennyei Ország és Isten Ország kifejezéseket az egyház szinonimájaként használja. Amikor a lokális egyházzal és gyülekezetéről beszél, akkor ezt úgy teszi, hogy az egész katolikus egyház meghatározását érti alatta.

A kálvini és a reformátori hitvallásokhoz elválaszthatatlanul kapcsolódik az *extra ecclesiam nulla salus* (az egyházon kívül nincs üdvösség) tétele, amelyben ugyancsak egy Cyprianusra történő utalással találkozunk, amely szervesen beépült a református tradícióba mint az egyház lényegi meghatározásának tétele. Ennek valósága jól kimutatható a különböző reformátori hitvallásokban is, pl. a Belga Hitvallás 27-28. cikkelyeiben így olvassuk:

Hisszük és valljuk az egy katolikus azaz egyetemes egyházat, mely szent gyülekezet, minden igaz keresztyén hívő közössége, akik teljes üdvösségüket az egy Jézus Krisztusban várják, mint akiket megmosott vérével, megszentelt és megpecsételt Lelkével...(27..cikkely) Hisszük, hogy azért mert ez a szent közösség és gyülekezet a választottaknak közössége, és rajta kívül nincs üdvösség, egyetlen bármilyen rendű és rangú embernek sem kell attól elszakadnia, hogy önmagával megelégedve külön éljen, hanem mindenkinek egyaránt ehhez kell csatlakoznia, és ezzel egyesülve kell megmaradnia (28. cikkely).²⁵

Ugyanilyen meghatározással találkozhatunk a Heidelbergi Káté 54. kérdés-feleletében is: „ Hiszem, hogy Isten Fia a világ kezdetétől fogva annak végéig, az egész emberi nemzetségből, Szentlelke és igéje által az igaz hit egységében magának egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe...”²⁶

A protestantizmust számtalanszor éri az a vád, hogy megosztó. Különösen elgondolkodtató lehet, hogy az előbb idézett hitvallási tételek tükrében hogyan is gondoljunk a protestantizmus Rómától való elszakadására. Kálvinra összpontosítva ezzel a kérdéssel a válasz egyfelől egzisztenciálisan egyszerűen megközelíthető. Amennyiben Kálvin szülőföldjén marad, és nem hagy fel az egyház megreformálásának szándékával, úgy a szó szoros értelemben elveszítette volna a fejét, vagy éppen máglyán végezte volna, mint ahogyan nem kevesen jutottak ilyen sorsra azon kortársai közül, akik a reformáció elkötelezettjei

²⁴ Kálvin az Ef 4. 4-hez („Egy a test, egy a lélek, mint ahogyan egy reménységre kaptok elhívást is.”) fűzi megjegyzéseit. John Calvin: Commentaries on the Epistle of Paul to the Galatians and Ephesians, William Pringle, Baker Boos, Grand Rapids Michigan, 263. p.

²⁵ Belga Hitvallás, Koinónia, Kolozsvár, 1998, 43-44. p.

²⁶ Heidelbergi Káté, Kálvin Kiadó, Budapest, 1996. 55. p.

voltak. Egyszerűen szólva Kálvin ugyanúgy válaszolna, ahogyan Luther is tette: nem ő hagyta el az egyházat, hanem az egyház közösitte ki őt.²⁷

A Rómától való elkülönülés teológiai nézve lényegesen összetettebb. Egyfelől nem volt „borzasztóbb bűn”, mint az egyház iránti hűtlenség.²⁸ Másfelől Kálvin radikálisan megkérdőjelezte a Római Egyház egyháziasságát az evangélium iránt mutatott hűtlensége miatt. Kálvin egyház-meghatározásának kritériuma világosan kifejezésre jut az Institutióban:

[...] az ige hirdetésének tisztasága, és a szentségekkel való élés helyes módja alkalmas záloga és bizonyítéka annak, hogy azt a társaságot [*societas*], amelyben ez a két dolog megtalálható, egyháznak egész biztonsággal elfogadjuk,[...] ²⁹

Ezen meghatározás egyik kritériumának sem felelt meg Kálvin korának Római Egyháza, így a szakadás értelmezése is új teológiai megvilágításba került. Fontos kiemelnünk, hogy Kálvin elképzelhetőnek tartja, hogy „a tudomány és szentségek kezelésébe is csúszhat be valami hiba, ami azonban ne idegenítsen el bennünket az azzal való közösségtől.”³⁰ Sőt, meglepő szabadsággal egészíti ki az egyház definícióját: „[...] mindaddig, míg állhatatosan megmarad [Róma] az említett két dolog mellett, sehol sem kell azt megvetni, még akkor sem, ha oly sok fogyatkozás található benne.”³¹ Kálvin számára az egyház katolicitása sokkal lényegesebb kérdés volt, mintsem néhány tanbeli elhajlás vagy morális vétek azt befolyásolhatta volna. A legalapvetőbb kérdés számára Krisztus és az egyház viszonyára koncentrált, és úgy látta, hogy ezzel kapcsolatosan Róma hatalmas tévedésben van. Mindezek alapján Rómát heretikusnak tartotta, amely elszakadt az igaz egyháztól Isten ígéje és Jézus Krisztus elutasítása révén. Egyedül Krisztus (*solus Christi*) lehet az egyház alapja (*unicum fundamentum*), és Kálvin ehhez minden körülmények között ragaszkodott.³² A pápisták - érvel Kálvin-’fél Krisztust’ választottak, és megcsonkították Krisztust,

²⁷ „Menjetek és kürtöljétek azt, hogy eretnekek vagyunk mi, akik az ő egyházuktól elszakadtunk noha az elszakadásnak semmi más oka nem volt azon az egyen kívül, hogy ők a tiszta igazság bevallást elviselni semmiképpen sem tudják. Arról nem is szólok, hogy irtózatosságot átkokkal üzték ki bennünket maguk közül. S éppen ez az, ami a kellenél is jobban kiment bennünket, ha csak nem akarják szakadással vádolni az apostolokat, akikkel teljesen azonos a mi ügyünk. Előre megmondta Krisztus az apostoloknak (Jn. 16. 2), hogy az ő neve miatt ki fogják vetni a gyülekezetből.” *Inst.* iv. 2. 6, 331. p.

²⁸ „Nem is lehet elképzelni borzasztóbb bünt annál, mintha szentségtörő hűtlenséggel megsértjük azt a házasságot, melyet Isten egyszülött Fia velünk kötni méltóztatott.” *Inst.* iv. 1. 10, 308. p.

²⁹ *Inst.* iv. 1. 12. 308-309. pp.

³⁰ *Inst.* iv. 1. 12. 309. p.

³¹ *Inst.* iv. 1. 12. 308-309. pp.

³² Vö. Kálvin I Kor. 3.11-hez („Mert más alapot senki sem vethet a meglévőn kívül, amely Jézus Krisztus”) írt magyarázatával. John Calvin: Commentaries on the Epistle of Paul to the Galatians and Ephesians, William Pringle, Baker Books, Grand Rapids Michigan.

így elpártoltak Krisztustól”.³³ Amikor Róma „megcsonkította Krisztust”, akkor Krisztus értünk történő egyetlen közbenjárását tagadta.³⁴ Kálvinnak így azt a fájdalmas döntést kellett meghoznia, hogy Róma és Krisztus között válasszon. El kellett hagyni a Római Egyházat, hogy „Krisztushoz közeledjünk”³⁵ – mondta Kálvin. Minden kritika ellenére Kálvin közel sem olyan radikális Rómával szemben, mint például Luther, aki ’babiloni paráznának’ vagy az ’Anti-krisztusnak’³⁶ nevezi. Kálvin minden elhajlás és bűn ellenére ’az Úr népének maradékáról’ beszél a Római Egyházban.³⁷ Kálvin különbséget tesz a pápaság és a hierarchia megátalkodott tagjai és a hithű papok és vezetők – mint például Sadolet bíboros – között, aki iránt tiszteletet tanúsít.³⁸

Sancta Ecclesia – Krisztus egyháza

Az egyház minden tökéletlensége és tisztátalansága ellenére Jézus Krisztusban, a főben egyesül. Azért nevezhetjük szent és egyetemes egyháznak, mert Krisztus a szent, Ő a megváltó. Amikor *semper reformata et reformanda* elvével összefüggésben vizsgáljuk az egyház szentségének meghatározottságát, akkor az egyház identitása paradox helyzetbe kerül. Az egyház a hit tárgya, amely az egyház szentségére irányítja a figyelmünket, ugyanakkor szembesülünk azzal a gyakorlati következménnyel is, amely nem hagyhatja figyelmen kívül az egyházban lévő bűn kérdését sem. Természetesen az egyház gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkezik szentségére nézve. Ezek alapján, amikor az egyház bizonyosságot tesz szentségéről, akkor Jézus Krisztus megszentelő munkájáról tesz vallástételt. Amikor az egyház szembesíti magát hibáival, akkor szükségszerűen ébred rá naponkénti megújulásának fontosságára. Ez a kettősség Kálvin egyháztanában is jól megfigyelhető. Kálvin az alábbiak szerint mélyíti el az egy egyház két dimenzióját: a látható és láthatatlan voltát. „[...] egyedül Istenre kell bízni az ő egyházának megismerését, aminek alapját az ő titkos elválasztása képezi.”³⁹ Az egyház éppen ezért Isten kiválasztott népe, és így nem tehető az emberi ismeret tárgyává, ugyanakkor az egyház Isten kegyelmi eszköze is, ami láthatóan jelen van. Kálvin gondolkodásában Isten örök kiválasztásának hangsúlya nem eredményezheti a látható és láthatatlan egyház

³³ Vö. Kálvin Gal. 1. 3-hoz („Övé a dicsőség örökkön örökké. Ámen.”) magyarázatát John Calvin: Commentaries on the Epistle of Paul to the Galatians and Ephesians, William Pringle, Baker Books, Grand Rapids Michigan.

³⁴ Különösen is lásd: *Inst.* 2.2., 4, 6-9.

³⁵ *Inst.* iv. 2. 6, 331. p.

³⁶ Alexander Ganoczy, a római katolikus Kálvin- kutató hívja fel a figyelmet arra, hogy Kálvin egyetlen egy helyen használja az ’Antikrisztus’ megjelölést a Római Egyházra, és ezt is a *Institutio* első kiadásában I. Ferenchez intézett előszavában teszi meg. A kontextusból kiderül, hogy alapvetően az akkori állapotok ecseteléseként használja a kifejezést, hogy kidomborítsa az ’apostoli egyház’ jellemzőit. Alexander Ganoczy: *The young Calvin* Westminster, Philadelphia, 1987. 273. p. Lásd továbbá : *Inst.* iv. 2. 12. 336. p.

³⁷ G. S. M. Walker : „Calvin and the Church”, in Donald K. McKim (szerk.): *Readings in Calvin's Theology*, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1984. 216. p.

³⁸ *Inst.* iv. 2. 12. 335-336. pp.

³⁹ *Inst.* iv. 1. 2, 297. p.

egymástól való elválasztását. Az egyház ezért mindazok közössége, akik Jézus Krisztus mellett hitvallást tesznek. A Krisztusban hívőknek különösen is fontos, hogy a látható egyházhoz tartozzanak, mert így kerülhető el leginkább annak a veszélye, hogy az egyház látható és láthatatlan meghatározását kijátszszuk egymás ellen. Ennek megerősítéseként hangsúlyozta Kálvin, hogy az „[látható] egyháztól való elpártolás veszedelmes dolog”⁴⁰ Az egyház közösségéhez való tartozásunk úgy erősítheti hitünket és bizonyosságunkat, hogy részesülünk az Isten által készített üdvösségből. A kálvini ekkleziológiában mindez a megbocsátás témakörében jut kifejezésre.

Három dolgot kell tehát itt megjegyeznünk: először, hogy bármilyen nagy szentséggel is tűnjének ki Isten fiai, mindazonáltal helyzetük olyan, hogy mindaddig, míg halandó testben lakoznak, a bűnök megbocsátása nélkül meg nem állhatnak az Isten előtt. Másodsor, hogy ez a jótétemény annyira az egyháznak a tulajdona, hogy azt csak úgy élvezhetjük, ha megmaradunk a vele való közösségben. Harmadszor, hogy azt az egyház szolgálja és pásztorai közlik velünk vagy az evangélium hirdetése, vagy a szentségek kiszolgáltatása által, és hogy ebben tűnik ki leginkább a kulcsok hatalma, amelyet az Úr a hívők társaságára ruházott. Ezért jól meg kell gondolnunk azt, hogy kinek-kinek kötelessége, hogy ne keressük a bűnök bocsánatát, mint csakis ott, ahová az úr helyezte.⁴¹

Kálvinnál is jól nyomon követhető az a feszültség, amely során egyfelől az egyház szentségét és tisztaságát helyezi előtérbe, és ennek alappilléreiül az evangélium hirdetését és a sákramentumok kiszolgáltatását jelöli meg mint az igaz egyház ismertető jegyeit. A másik oldalon azonban pontosan meghatározza, hogy Isten népe ebben a földi életben soha nem lehet tökéletes közösség. Gyakorlatilag az augustinusi *corpus permixtum* elvének reformátor teológiai megfelelője a *simul iustus et peccator* tétele. Kálvin azonban felhívja a figyelmet arra, hogy az, hogy az egyházat jók és rosszak egyaránt alkotják, nem téveszthet meg bennünket, és ez alapján az egyházat nem határozhatjuk meg csak a tiszták közösségéként.

Mert amikor Isten engedékenységet kíván, ők ezzel nem törődve, önmagukat egészen átengedik a mértéket nem ismerő szigorúságnak. Mivel ugyanis nem hiszik azt, hogy egyház van ott, ahol nincs meg az életnek teljes tisztasága és épsége, a bűnök iránt való gyűlöletből elszakadnak a törvényes egyháztól akkor, amikor azt gondolják, hogy az istentelenek csoportjától különítik el magukat.⁴²

Kálvin egyházfelfogásában tehát nem osztja a puristák nézetét. Azzal is szembesülnünk kell, hogy az egyház nemegyszer nem képes betölteni hivatását. Kálvin külön is az óvatosságra hívja fel a figyelmünket, a háló, a búza és a

⁴⁰ *Inst.* iv. 1. 4, 299. p.

⁴¹ *Inst.* iv. 1. 22, 319. p.

⁴² *Inst.* iv. 1. 13, 315. p.

konkoly krisztusi példázatai alapján. „Isten maga mondja azt, hogy az egyház egésze az ítélet napjáig szenvedni fog abban a bajban, hogy a gonoszok keveredésével megterhelhetik, hiába keresnek olyan egyházat, amely minden szennytől mentes volna.”⁴³

A *notae ecclesiae*, az igaz egyház ismertető jegyei alapvetően két megközelítésben, *konstitutív* és *illusztratív* módon is értelmezhető. Kálvin egyértelművé teszi, hogy csak annak a konstitutív értelmezésnek lehet szerepe, amelyben különösen is hangsúlyos szerepet kap az egyházfegyelem, ha nem is úgy, mint önálló *notae*. Éppen ezért a két döntő jelentőségű ismertető jelnek mindenképpen meg kell haladnia illusztratív szerepét mondván, hogy pusztán empirikus jelenvalóságuk még nem garantálják az igaz egyház jelenvalóságát. Az ige hirdetése a reformátori, kálvini tanításban kiegészül a tiszta (*pure*) jelzővel és a sákramentumok kiszolgáltatása a helyes (*recte*), Isten ígéjéhez hű meghatározással. Mindeközben a hit olyan elengedhetetlen alkotóelem, amely alapvetően determinálja az egyház valóságát.

Kálvin ekkleziológiája a lutheri és a puritán megközelítés között találja meg a nyugvópontot. Kálvin így a Luther által határozottan képviselt evangéliumi és krisztocentrikus álláspontoknak egyaránt érvényt tud szerezni egyháztanában, hangsúlyossá téve az egyház szentségi meghatározottságát, ugyanakkor a pragmatikus megközelítésnek is szerepet juttat, kiemelve a látható egyház valóságának fontosságát. Másképpen kifejezve: Kálvin egyidejűleg tartja szem előtt az egyház lényegi meghatározottságát (*esse*) és annak jólétét (*bene esse*).⁴⁴

Kálvin teológiája a szentséggel összefüggésben is úgy áll előttünk, mint egy *complexio oppositorum*, egymásnak látszólag ellentmondó gondolatok sora, amelyek a Szentírás alapján mégis összetartoznak, ahogyan ezt ő is hitte. Következésképpen az egyház szentségének kérdését annak fejében kell keresnünk és megtalálnunk.

Neki [Istennek] magának kell egyházát igazgatni és kormányozni, neki magának kell abban eljárni és kitűnni, s hatalmat egyedül az ő ígéje által kell gyakorolni és kezelni, mindazonáltal, mivel nem lakozik közöttünk látható jelenléttel, hogy akaratát saját szájával jelenlathetné ki előttünk, ebben – amint mondtuk – az emberek szolgálata mintegy helyettes munkásságot vesz igénybe, nem úgy, hogy azokra ruházza át saját jogát és méltóságát, hanem csak úgy, hogy azok szája által végezze az Ő maga munkáját olyan formán, mint ahogy a mesterember munkájának elvégzésére szerszámot használ.⁴⁵

Kálvin tanításában tehát az egyházi szolgálat magának Krisztusnak a szolgálata az Ő népe között. Bár Krisztus testileg nincsen jelen közöttünk, de munkáját az ő ígéje, sákramentumai (*verbum visiblis*) és Szentlelke által kirá-

⁴³ *Inst.* iv. 1. 13, 316. p

⁴⁴ Vö.: R. S Wallace: *Calvin Doctrines of Christian Life*, Edinburgh and London, 1959. 207. p.

⁴⁵ *Inst.* iv. 3.1, 336-337. pp.

lyi tiszttségéhez hűen végzi közöttünk. Így minden egyházi szolgálatnak az ige hirdetésétől és a sákramentumok kiszolgáltatásától el egészen az oktatás és a diakónia szerzteágazó területéig Jézus Krisztus felhatalmazása által az ő nevében kell történnie. Ebben az *egység* és a *rend* érvényesülése - az Efézusi levél negyedik részének megfelelően – olyan elengedhetetlen feltétel, hogy egyenesen az egyház jóléte (*bene essee*) függ azok magatartásától, akikre ezt rábízta.⁴⁶

Az Isten igéjére figyelő élet középpontjába Isten kerül, következésképpen mindaz, amit teszünk Isten jelenlétében (*coram Deo*) történik. Az Ige és az azt meglevevítő Lélek tudtára ébreszti a megigazitott bűnös embert Isten jelenlétére az ő életében, és annak minden területét meghatározó jelentőséggel hatja át. Isten gondviselésének legnyilvánvalóbb értelmével szembesülünk itt, amikor ilyen módon vagyunk képesek megragadni a teremtésben kapott istenképünk (*imago Dei*) értelmét, ahogyan erre a Heidelbergi Káté hatodik kérdése és válasza is ráirányítja a figyelmünket. „[...] Isten az embert jóvá, és a maga hasonlatosságára, azaz valóságos igazságban és szentségben teremtette avégre, hogy teremtő Istenét igazán megismerje, szívből szeresse, és vele örökké tartó boldogságban élvén Őt dicsérje és magasztalja.”⁴⁷

A hívő ember életének helyes folytatásában kulcsszerepet kap az önmegtagadás, melyen keresztül megnyílik az út Isten áldásai felé. Éppen ezért önmagunk megtagadása nem lesz pusztán negatív folyamatok összessége, hanem meghatározóan Istenhez és felebarátainkhoz tartozásunk pozitívumaként kell értékelnünk. Ebben a folyamatban a keresztyén ember nélkülözhetetlen társa a Szentlélek, aki munkája által ismerteti meg Isten népével Krisztus értünk végzett szolgálatát és áldozatát, amellyel szüntelenül formálja az Őhöz tartozókat. Témánkkal összefüggésben az *Institutio* harmadik könyvének hatodik fejezetében a kálvini teológia egyik kulcsfontosságú meghatározásával találkozhatunk.

Nem kívánom azonban, hogy a keresztyén ember erkölcsi csakis az evangéliumnak és semmi másnak a bélyegét ne hordják magukon; bár ez magában véve óhajtandó és erre törekedni kell. Nem kívánom meg olyan szigorúan az evangélium tökéletességét, hogy hajlandó ne volnék keresztyénnek tartani azt, aki még erre el nem jutott. Mert így mindenkit ki kellene zárni az egyházból, minthogy nem lehet olyan embert találni, aki nagyon is távol nem lenne attól. [...] Tűzzük ki ezt a célt magunk elé, és egyedül erre irányítsuk igyekezetünket! [...] Nem lehet ugyanis Istennel olyan formán egyezkedni, hogy egy részét azoknak, amelyet igéjével élénk ír, elfogadjuk, más részét pedig, ha nekünk úgy tetszik elmellőzzük. [...] Ne szűnjünk meg tehát azon lenni, hogy folytonosan előrehaladást tegyünk az úr útján, és ne ejtsen kétségbe bennünket az eredmény kicsiny volta [...] mégsem elveszett munka az, ha a mai nap felülmúlja a tegnapi, csak őszinte egyszerűséggel tekintsünk kitűzött célunkra, és törekedjünk a vég felé, ne hízleljünk helyeslőleg önmagunknak, és ne engedjünk gyarlóságainknak, hanem állandó kitartással arra igyekezzünk, mindig jobbakká legyünk, míg csak

⁴⁶ *Inst.* iv. 3. 2, 338-339. p.

⁴⁷ Heidelbergi Káté, hatodik kérdés-felelet, *i.m.*, 43. p.

valódi jóságra nem jutunk, [...] amikor a test gyöngeségétől megszabadulva a Krisztussal való teljes közösségbe felvételünk.⁴⁸

Végezetül rövid, szentségre vonatkozó elemzésünk összegzőképpen elmondhatjuk, hogy Kálvin egyszerre utasítja el és fogadja el a világot. Emlékeztet arra, hogy ezt a világot a bűn határozza meg, éppen ezért minden bája és kecsesgető ajánlata ellenére sem válhat soha végső és örök otthonunkká.⁴⁹ Kálvin úgy beszél megvetéssel erről a világról, hogy az *eljövendő világgal* való összehasonlításból nyeri alapját. Másfelől azonban Kálvinnál éppen olyan hangsúlyossá válik a jelen világunk azon értelmezése is, amely azt Isten teremtetéseként szemlélendő, és amely már Krisztusban megváltást nyert. Mindezek alapján Kálvin világról alkotott képe pozitívnak mondható.⁵⁰

A keresztyén ember elhivatottsága éppen a világ elutasításának és egyszerre való elfogadásának metszéspontjában keresendő és található meg. Ez az egész egyház közösségére kivetítve nem jelent mást, mint a múlttal való szembesülésben a folyamatos bűnvallást a *communio peccatorum*-ot illetően, a jövőre nézve pedig annak a hitét, hogy bűneink bocsánatot nyertek, amely már a *communio sanctorum* hite.⁵¹ Következésképpen amikor az egyház megvallja szentségébe vetett hitét, akkor arról tesz bizonyosságot, hogy Isten akaratának megfelelően szentelődik meg Jézus Krisztusban. Amikor az egyház szembesül saját maga bűnösségével, akkor arra ébred rá, hogy a világ végezetéig szükséges a naponkénti megújulása. Ez az egyházi önismeret olyan alapja az egyház természetének, amelyen keresztül a látható egyház szentségének kritériumai állnak.

Mai egyházunkra nézve Kálvin gondolatai mindenképpen abban mélyíthetik el az *ecclesia reformata, semper reformanda* elvének megértését, hogy az egyháznak elsősorban mindenkor belső megújulásra van szüksége. Ma mindennél fontosabb, hogy az egyház megtalálja saját hangját, és ne feccsélje lehetőségeit és energiáit arra, amivel ügyeskedve adaptálhatja a gyorsan változó társadalmi kondíciókat. Belső megújulása alapvetően csak Krisztus lelkével, a Szentlélek munkája nyomán történhet, amiben az egyház és tagjai számára világossá válik minden körülmények között az Isten országának hatalma.

⁴⁸ *Inst.* iii. 6. 5, 659-660. p.

⁴⁹ *Inst.* iii. 9. 2,

⁵⁰ *Inst.* iii. 10. 2,

⁵¹ Vö.: J. Moltmann: *The Church in the power of the Spirit*, SCM Press, London, 1977. 353-354. pp.

Summary:

Viewpoints for the Principle of 'Ecclesia Semper Reformanda' in the Reformed Church of Hungary in light of Calvin's theology

This study, on the basis of Calvin's theology, tries to find those views which can contribute to the vindication of *semper reformanda* in the Reformed Church of Hungary. Firstly, we highlight that modernity and religion are basically reconcilable. Secondly, in relation to the vindication of *semper reformanda*, we point to those misunderstandings and their consequences which help to clarify the issues of ecclesiology. Thereafter, we intend to find the basis for orientation in relation to the church's unity, catholicity and holiness in view of Calvin's *Institutions*.